

УДК 658.5 (043)

ТЕХНОЛОГІЯ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**Олексюк О.І., к.е.н., доцент**

ДВНЗ "Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана"

В роботі узагальнені наукові підходи до визначення та забезпечення результативності функціонування виробничо-комерційних систем, а також запропоновано авторську систему принципів та підхід до визначення економічних результатів на базі тернарної інформаційно-центрованої метрики оцінки.

The article summarized the scientific approaches to definition and providing performance of functioning of the business systems, and also proposed the author's system of principles and approach to determinate the economic results based of the ternary informatively-centred estimation.

Актуальність і вступ до наукової проблематики. Сьогодні можна знайти в науковій літературі широкий спектр робіт визначення продуктивності праці, інноваційності розвитку, прогресивності економічних змін, ефективності використання ресурсів тощо. З метою узагальнення та попереднього звуження можливих напрямків авторських досліджень зазначимо, що нами виділяються такі наукові підходи до дослідження проблематики результативності як на теоретичному, так і на прикладному рівнях: 1) результативність розвивається в рамках теорій економічної ефективності; 2) результативність виступає прикладним виразом досягнень розвитку теорій економічної ефективності; 3) результативність виступає наступним етапом розвитку теорій економічної ефективності.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На цій основі предметне поле наших досліджень у найбільш загальному вигляді можливо описати комплексом таких запитань: 1) що є результатом економічних процесів на різних рівнях соціально-економічних систем; 2) як правильно ідентифікувати причину та наслідок у системі економічних зв'язків; 3) чи тотожні поняття "ефективності" та "результативності" діяльності підприємств; 4) як правильно визначити "підприємство" на сучасності етапі економічного розвитку; 5) на якій основі можливо досягнути інтеграцію економічної науки та інших суспільних наук; 6) як побудувати практично корисну систему оцінки та аналізу результативності господарських процесів; 7) як створити систему аналізу результативності єдину для різних рівнів соціально-економічних систем тощо.

Аналіз наукових праць. Проблема забезпечення ефективності і результативності діяльності соціально-економічних систем перебувала у центрі досліджень багатьох видатних науковців, але особливо слід відзначити роботи В. Паретто, Е. Барона, Питера Ф. Друкера, Ф.А. Хайека, М. Алле, К. Куросави, А. Лоурола, Б. Гоулда, Д. Скотт Сінка, Д. Нортон, Т. Питерса, Р. Уотермена, Ю.Ф. Шрейдера, Т.С. Хачатурова, С. Ейлора, Б. Голда, Ю. Сьозана, С.Ф. Покропівного, В. Геєця, І.І. Прокопенка, А.М. Матлина, А.А. Барсова, В.М. Московича, В. Батрасова, А.Ф. Сильченкова, В.В. Прядко, В.Я. Хрипача, А.Б. Борисова та ін.

Мета і постановка завдань. Враховуючи вищезазначене, метою нашої студії слід вважати систематизацію наукових підходів до оцінки та забезпечення результативності господарської діяльності на основі використання сучасного надбання теорій економічної ефективності. На цій основі нами сформульовано та вирішено комплекс науково-прикладних завдань:

- систематизація наукового надбання зарубіжних економічних шкіл в аспекті визначення результативності діяльності соціально-економічних систем, а також доручення вітчизняних науковців до загальноприйнятих у світі теоретичних позицій;
- формування методичного підходу до оцінки результативності діяльності вітчизняних підприємств, розробка системи принципів оцінки;
- побудова системи оцінки економічної результативності на основі врахування сучасної специфіки формування вартості економічних благ – домінування нематеріальних складових у вартості товарів.

Основний матеріал. Зазначимо, що П.Ф. Друкер вказав на необхідність розмежування двох цих фундаментальних категорій "результативність" (effectiveness), з якою він пов'язував відповідь на запитання "як робити правильні дії (речі)?", та "ефективність", під якою він розумів відповідь на запитання "як правильно робити дії (речі)?".

Згідно з традиціями зарубіжних наукових шкіл, вважається, що моделі оцінки та управління організаційною ефективністю справляють визначальний вплив на формування теоретичних підходів до дослідження результативності. На цій основі стверджується, що оцінка ефективності репрезентує результати економічної діяльності, тоді як вимірювання результативності виступає як аналітичний ін-

струментарій оцінки ефективності. Така теза зазвичай пояснюється тим, що проблематика визначення ефективності і результативності не відрізняється, а отже, й оцінка, аналіз та управління є ідентичними. Таким чином, провідні світові видання у сфері менеджменту та економіки до 70-80-х років минулого століття акцентували увагу на відсутності відмінностей між категоріями "ефективність" і "результативність". Але, починаючи з 80-90-х років ХХ ст., ситуація змінюється кардинальним чином, і в спеціалізованих наукових публікаціях багато вчених віддають перевагу використанню терміна "результативність". Поступово концепції оцінки результативності переростають з аналітичних інструментів в універсальну філософію людської діяльності, у тому числі і в економічному середовищі. При цьому теорії і моделі оцінки ефективності господарської діяльності пов'язуються з прогнозами, конструюванням майбутнього компаній. У цей же час концепції дослідження результативності розвиваються під впливом облікових технологій (на базі інформаційних технологій) у напрямку управління процесами досягнення перспектив підприємств, тобто на процесах реалізації їх потенціалу сьогодні.

Е. Мосенг та П. Бредап (1993) створили домінуючу сьогодні у більшості наукових видань тривимірну модель визначення результативності економічних процесів (рис. 1).

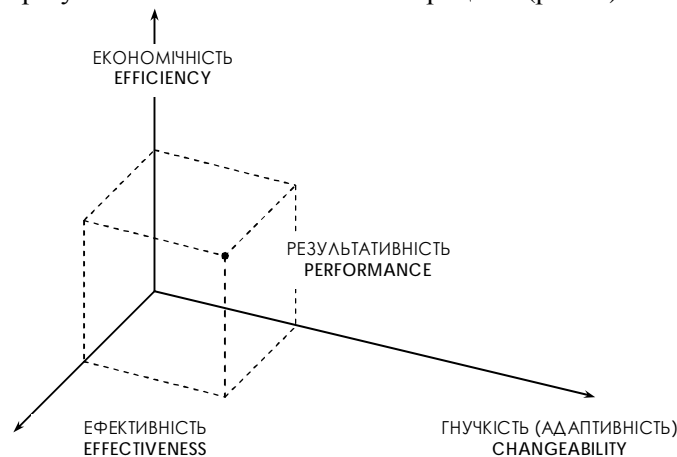

Рис. 1. Тривимірна модель визначення результативності економічних процесів

Слід вказати на відмінності у трактуванні основних векторів, які ми вже згадували вище при опису методичних розробок інших авторів. На думку Мосенга та Бредапа, результативність визначається на основі таких понять:

- ефективність – рівень задоволення потреб споживачів;
- економічність – економне та оптимальне використання ресурсів організації;
- гнучкість – стратегічна сфокусованість (усвідомлення цілей) і здатність організації до змін.

Основними методичними інструментами забезпечення результативності за цією моделлю науковцями вважаються: самоаудит організації, поглиблена діагностика діяльності, самооцінка та впровадження її результатів, бенчмаркінг. Основна ідея при цьому полягає в тому, що організація повинна враховувати багато внутрішніх і зовнішніх факторів своєї діяльності (розвитку), які впливають на ефективність, економічність і гнучкість організації. Моніторинг середовища господарювання базується на аналізі стейкхолдерів: постачальників, власників, менеджерів, покупців, конкурентів, партнерів, працівників, фінансових установ, органів влади тощо.

Слід зазначити, що традиційно проблему оцінки та управління результативності вивчають на основі п'ятикомпонентного циклу-процесу, який прийнято представляти у вигляді "піраміди результативності". Вказаний підхід набув настільки значного поширення, що на його основі розроблені рекомендації ряду світових і міжнародних організацій щодо моніторингу рівня результативності їх діяльності чи окремих проектів, зокрема ООН, ОБСЕ, Економічної комісії ЄС тощо. В основі вказаного наукового підходу закладено таке розуміння базових понять:

- Результати (Results) – це зміни в стані чи умовах, які отримані на основі причинно-наслідкових зв'язків. При цьому визнається існування трьох типів таких змін (обумовлені чи необумовлені, позитивні та негативні), які можуть бути використані для управлінських впливів – це випуск, результат і дії.
- Менеджмент за результатами (Result Based Management) – концепція управління організаціями, яка передбачає орієнтацію процесів, продуктів і послуг на досягнення бажаних (необхідних) результатів. Менеджмент за результатами базується на чітко визначеній відповідальності за досягнення результатів і передбачає моніторинг (або самоаудит) динаміки розвитку організації у напрямку визначених результатів і формування звітності щодо рівня результативності.

– Результатні зв'язки (Result Chain) – це причинно-наслідкові зв'язки між різними об'єктами, явищами та процесами, які використовуються чи можуть бути використані для управлінських впливів із метою досягнення необхідних цілей (об'єктів). В основі визначення таких результатних зв'язків лежать положення теорії змін, включаючи її базові припущення.

Таким чином, менеджмент за результатами приділяє виключну увагу результатам економічних процесів, технологіям їх програмування, бюджетного забезпечення, управління, моніторингу, визначення результативності бізнес-процесів. Тим самим, як стверджується різними дослідниками, досягається зміна акцентів з того "як слід вести діяльність" до того "що зроблено". Слід визнати, що в загальному контексті менеджмент за результатами є одним із прикладних і командно-орієнтованих підходів загального менеджменту (як науки), який розроблений і розвивається з метою поліпшення виконання проектів, функціонування організацій, удосконалення розвитку компаній через використання менеджменту ефективності, управління витратами (менеджменту економічності) та управлінського обліку (контролінгу). Цей підхід дозволяє сфокусуватися на досягненні ідентифікованих результатів.

Технологія управління результативністю BPM (Business Performance Management) виникла на межі XX та XXI ст. як наслідок подальшого розвитку систем управління ресурсами компанії (ERP-систем). По своїй суті BPM являє собою єдність таких компонентів:

- BPM – це сукупність інтегрованих циклічних процесів управління та аналізу, а також відповідних технологій, які належать до фінансової й операційної діяльності компанії;
- BPM орієнтована на визначення стратегічних цілей підприємства з наступною оцінкою ефективності їх досягнення, а також управління процесом досягнення стратегічних цілей;
- BPM у своїй структурі включає стратегічне управління, фінансовий та операційний менеджмент, консолідовану звітність, моделювання, аналіз і моніторинг ключових показників.

В основі технології BPM лежить ідея безперервного циклу управління, починаючи від визначення цілей, моделювання майбутнього розвитку, планування діяльності до підготовки фінансової та управлінської звітності. Отже, системи управління результативністю традиційно оперують чотирма групами показників – фінансовими, обліковими (витратними), ринковими і управлінськими. Вектори, що утворюються на стику цих чотирьох базових груп аналітичних індикаторів, зображені на рисунку стрілочками з цифрами і відображають тенденції розвитку сучасних технологій забезпечення результативності (побудови механізмів).

Важливим елементом BPM-системи виступає сформована нею бізнес-модель компанії, яка базується на використанні фінансово-вартісного аналізу бізнес-операцій. Механізмом настроювання усієї діяльності організації на досягнення стратегічних цілей виступає методологія Balanced Scorecard (BSC), розроблена Р. Капланом і Д. Нортеном на початку 1990-х років. Ключовою ідеєю цієї методології виступає необхідність використання нефінансових індикаторів для обґрунтування управлінських рішень. Усі фінансові та нефінансові показники знаходять своє відображення у стратегічних картах, які у своїй традиційній формі включають такі складові (перспективи):

- фінансову – фінансовий стан та аналіз фінансових результатів й інше;
- клієнтську – імідж підприємства, лояльність споживачів тощо;
- внутрішню – ключові бізнес-процеси компанії та інше;
- навчання та розвитку – корпоративна культура, навички персоналу, технологія організації роботи тощо.

Слід зазначити, що з моменту свого виникнення BSC була багато разів модифікована різними науковцями та компаніями. У результаті більшість організацій використовують специфічні тільки для них системи управління за стратегічними цілями. Крім того, широка різноманітність варіантів привела до стирання меж між традиційним плануванням та методологією BSC, а це мало наслідком розробку Р. Капланом і Д. Нортеном стандартів BSC.

Основні принципи, на наш погляд, визначення результативності господарської діяльності, у попередньому наближенні, можна сформулювати так:

- 1) якість у кількісних оцінках – аналітичні конструкції, які відображають сутність економічної категорії "результативність", повинні володіти кількісною та якісною визначеністю на сучасному етапі розвитку економічної науки; крім того, даний принцип можливо трактувати і як вимогу повноти відтворення проблеми визначення результативності у системі аналітичних показників та індикаторів;
- 2) достовірність (вірогідність) – здатність системи визначення результативності гарантувати достовірність отриманих аналітичних результатів чи їх адекватність реальним економічним процесам; додатковою вимогою для реалізації вказаного принципу виступає необхідність забезпечення самоперевірки в наукових дослідженнях;

- 3) цільова орієнтованість – дослідження результативності господарської діяльності, виходячи з сутності категорії "результат", мають цільову й інформаційну складову, яку слід формалізувати до початку наукових досліджень;
- 4) прозорість – аналітичні системи визначення результативності економічної діяльності мають володіти відкритістю для користувачів на усіх етапах, що дозволяє забезпечити зрозумілість користувачами отриманих результатів та можливість здійснення зовнішнього контролю;
- 5) комплексність – визначення результативності економічних процесів слід будувати на системному підході до розуміння функціонування соціально-економічних утворень, а також на врахуванні послідовності зв'язків між їхніми складовими чи процесами;
- 6) часова орієнтованість – дослідження проблематики результативності повинні бути зорієнтовані у часі і прив'язуватися до визначених часових горизонтів, що створює передумови для реалізації принципу інтегрованості у традиційну систему економічного аналізу;
- 7) формалізованість – метрика визначення, всі складові, вихідні елементи визначення результативності повинні бути представлені у вигляді однорідних аналітичних елементів (конструкцій), з використанням зрозумілої користувачам мови (алгоритму) формалізації;
- 8) інтегрованість (інформаційна забезпеченість) – дослідження результативності економічних процесів мають будуватися на використанні економічної інформації, яка збирається сучасними системами обліку чи аналізу, а також аналітичні результати слід представляти у одиницях, визнаних у економічному аналізі.

На основі описаних принципів оцінки результативності економічної діяльності перейдемо до вивчення можливих критеріїв оцінки, що у подальшому дозволить встановити тип і метрику шкали вимірювання. Незважаючи на суттєві змістовні відмінності у використанні різних критеріїв визначення результативності економічних процесів у виробничо-комерційних системах, загальний вигляд розрахунків чи логіку побудови систем показників на їх основі можна представити у вигляді функції, що має такий вигляд:

$$\text{Результативність діяльності} = f \left(\begin{array}{cccc} \text{Метрика} & \text{Правила} & \text{Аналітичні} & \text{Правила} \\ \text{оцінки} & \text{оцінки} & \text{індикатори} & \text{інтерпретації} \end{array} \right) \quad (1)$$

Відзначимо, що наукові дослідження проблематики результативності економічних процесів розвиваються під впливом двох методичних домінант, кожна з яких у свою чергу представляє собою діалектичну єдність декількох складових:

- вирішення суперечності між ресурсами та результатами, а саме подолання проблеми чіткого (математично обґрунтованого) співставлення отриманих результатів у їх кількісному та якісному виразі з витраченими економічними ресурсами, за період їх досягнення;
- подолання невизначеності у тріаді "ціль – спосіб – результат", а також необхідність обґрунтованого відбору у поєднанні "ефект – результат", з огляду на неможливість стовідсоткового прогнозування досягнення бажаних цілей з використанням очікуваних способів; крім того постає ще одна логічна проблема співставлення цілей та результатів, що їх відображають у зрозумілій для економічного суб'єкта метриці.

Залежно від основного критерію оцінки формується система аналітичних співвідношень, які на кінцевому етапі дослідження, як правило, намагаються звести до одного інтегрального показника чи системи взаємопов'язаних показників. Але незалежно від кінцевого результату таких аналітичних операцій їх проведення (протікання) передбачає перетворення одних аналітичних індикаторів у інші, що супроводжується певними похибками і втратою адекватності у відтворенні реальних процесів.

Вибір тих чи інших критеріїв оцінки результативності залежить від багатьох факторів, але основні з них можна звести до цілей аналізу, масштабів бізнесу, рівня розвитку облікових технологій на підприємстві та інше. Основна проблема при цьому, на наш погляд, зводиться до технології ідентифікації та обґрунтування об'єктів (характеристик, параметрів, властивостей), які доцільно включати до визначення результативності, а також у чому ж конкретно можна виразити це абстрактне поняття.

Для кількісної оцінки результату економічного процесу, за нашою логікою, достатньо та необхідно визначити його параметри (координати) у барицентричній системі типу "інформація – ресурс – час". Спробуємо вирішити вказане завдання на базі використання надбання тернарної логіки та здобутків сучасної геометрії трикутників і теорії мас (рис. 2).

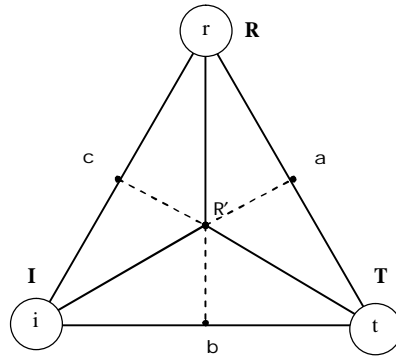

Рис. 2. Система координат ідентифікації економічних результатів функціонування підприємства

Нехай точка a ділить відрізок (R, T) у певному співвідношенні $\left| \frac{r}{t} \right|$ або ж виступає "силовим"

центром підсистем $[r, R]$ і $[t, T]$. При цьому у наших розрахунках значення і знак параметрів r, t, i не відіграє ніякої ролі, але вони не можуть дорівнювати нулю. Відповідно, точки b і c також виступають відповідними "силовими" центрами у пов'язаних підсистемах $[i, I]$ та $[t, T]$, $[i, I]$ та $[r, R]$. Тоді згідно з правилом групування прямих Ia, Rb та Tc перетнуться у певній точці X , а її координати у нашій барицентричній системі координат можуть бути визначені єдністю трьох параметрів $X(i, r, t)$.

З позицій економічних досліджень слід уточнити наше математичне визначення результату у тернарній системі на основі використання розрахункового інструментарію барицентричної теорії. Отже, говорячи про можливість отримання економічного результату, ми будемо розуміти можливість отримання такої системи рівнянь:

$$R' \begin{cases} x = [(I, i), (T, t)] \\ y = [(T, t), (R, r)] \\ z = [(R, r), (I, i)] \end{cases} \quad (2)$$

Висновки і перспективи подальших досліджень. Незважаючи на низький рівень розвитку національного досвіду використання методик оцінки та аналізу результативності, поряд із домінуванням технологій визначення ефективності слід зазначити, що у світі існують міжнародні стандарти оцінки результативності, розроблені прикладні моделі та підходи. Вивчивши систему оцінки результативності AMBITE, ENAPS, V-модель забезпечення результативності, а також підхід оцінки результативності Ф.Р. Томаса (на основі часових оцінок), відмітимо їх орієнтацію на ясність для кінцевого споживача отриманих результатів функціонування соціально-економічних систем різних рівнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутров Д. Метрика ефективності // Вестник McKinsey. – 2001. – № 3. – С. 8-16.
2. Друкер П. Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальные решения / Пер. с англ. М. Котельниковой. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 288 с.
3. Друкер Питер Ф. Управление, нацеленное на результаты: Пер.с англ. – М.: Технологическая школа бизнеса, 1994. – 200 с.
4. Кокинз Г. Управление результативностью: Как преодолеть разрыв между объявленной стратегией и реальными процессами. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 315 с.
5. Майер, Маршал В. Оценка эффективности бизнеса / Пер. с англ. А.О. Корсунський. – М.: ООО "Вершина", 2004. – 272 с.
6. Прокопенко И.И. Управление производительностью: практическое руководство / Пер. с англ. – К.: Техника, 1990. – 319 с.
7. Скот Д. Синк Управление производительностью, планирование, измерение и оценка, контроль и повышение. – М.: Прогресс, 1989. – 387 с.
8. Управление эффективностью бизнеса / Е.Ю. Духонин, Д.В. Исаев, Е.Л. Мостовой и др.; под ред. Г.В. Генса. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 269 с.